

Ulg‘aytirar oqil farzandlar,
Millat sha’ni uning qo‘lida.
Baxtga belang yon atrofini,
Gullar unsin, yurgan yo‘lida.

Bermang ,unga tilloyu zarlar,
Ne beray, deb botmang xayolga.
Har tong o‘pib gul yanog‘idan,
Mehr beraqoling , Ayolga...!

Imkoniyati cheklangan bolalar bilan ishlashning pedagogik-psixologik xususiyatlari

Xalilova Charos Shamsiddin qizi

Jizzax davlat pedagogika universiteti magistr talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolamizda Imkoniyati cheklangan bolalar bilan ishlashning psixologik xususiyatlari, ularni qo‘llab-quvvatlash, ko‘maklashish masalalari ilmiy-nazariy jihatdan yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: Inklyuziv ta‘lim, ehtiyoj, qobiliyat, ijtimoiy muhit, xulq-atvor buzilishlar, korreksiya, ko‘nikmalar, nuqson, muloqot, integratsiya, logopedik tekshiruvlar.

Hozirgi kunda jamiyatimizda va jahon ta‘lim tashkilotlarida imkoniyati cheklangan bolalarga o‘ziga xos tibbiy-psixologik yordam ko‘rsatish masalalariga alohida e‘tibor berilmoqda. Bu borada davlatimiz tomonidan keng qamrovli chora-tadbirlar amalga oshirilgan bo‘lib, 2017-yil 1-dekabrda PF-5270-son «Nogironligi bo‘lgan shaxslarni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi Farmonlar, 2019-yil 7-sentabrda PQ-4440-son «Kam uchraydigan (orfan) va boshqa irsiy-genetik kasalliklarga chalingan bolalarga tibbiy va ijtimoiy yordam ko‘rsatishni yanada yaxshilash chora-tadbirlari to‘g‘risida», 2020-yil 13-oktabrda PQ-4860-son «Alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta‘lim-tarbiya berish tizimini takomillashtirish to‘g‘risida»gi qarorlar shular jumlasidandir.

Imkoniyati cheklangan bolalar bilan ishlash, ularning o'ziga xos ehtiyojlari va qobiliyatlarini hisobga olgan holda, maxsus yondashuvlarni talab etadi. Har bir bolaning ehtiyojlari va qobiliyatlari farq qiladi. Shuning uchun, har bir bola uchun individual ta'lim rejasini ishlab chiqish muhimdir. Bu reja bolaning qobiliyatlari, qiziqishlari va ehtiyojlariga mos kelishi kerak. Imkoniyati cheklangan bolalar bilan ishlashda maxsus ta'lim metodlarini qo'llash zarur. Bu metodlar o'z ichiga o'yinlar, vizual materiallar, sensorik faoliyatlar va boshqa interaktiv usullarni olishi mumkin. Bolalar o'z his-tuyg'ularini ifoda etishda va ijtimoiy munosabatlar o'rnatishda qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin. Ularni qo'llab-quvvatlash, ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish va emotsional barqarorlikni ta'minlash uchun maxsus dasturlar va faoliyatlar o'tkazish muhimdir. Ota-onalar va o'qituvchilar o'rtasida yaqin hamkorlik o'rnatish bolalarning rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Ularning fikr va tajribalarini hisobga olish, bolalarning o'qish jarayonida muvaffaqiyatli bo'lishlariga yordam beradi.

Imkoniyati cheklangan bolalar uchun ta'lim nazariyasi, ularning o'ziga xos ehtiyojlari va qobiliyatlarini hisobga olgan holda, ta'lim jarayonini qanday tashkil etish kerakligini o'rganadi. Bu nazariyalar, masalan, konstruktivizm, inkluziv ta'lim va individual yondashuv kabi tushunchalarni o'z ichiga oladi.

Ta'lim jarayonida muvofiqlik va moslashuvchanlikni ta'minlash zarur. Agar biron-bir metod yoki faoliyat samarali bo'lmasa, uni o'zgartirish yoki yangi yondashuvlarni sinab ko'rish kerak. Imkoniyati cheklangan bolalar uchun maxsus resurslar, masalan, terapevtik dasturlar, o'yinchoqlar, texnologiyalar va boshqa yordamchi vositalardan foydalanish muhimdir. Bu resurslar bolalarning o'z qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Imkoniyati cheklangan bolalarni jamiyatga integratsiya qilish, ularni boshqa bolalar bilan birga o'ynash va o'qitish imkoniyatlarini yaratish zarur. Bu, ularning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Imkoniyati cheklangan bolalar bilan ishlashda sabr-toqat, tushunish va qo'llab-quvvatlash muhim ahamiyatga ega. Ularning rivojlanishi uchun qulay muhit yaratish va individual yondashuvni amalga oshirish zarur.

Imkoniyati cheklangan bolalarni kognitiv, emotsional, xulq-atvor buzilishlarini tiklash orqali jamiyatga integratsiyasini ta'minlashga erishish mumkin. Imkoniyati cheklangan bolalar ota-onalarini psixologik qo'llab-quvvatlash, oila va jamiyat munosabatlarida yuzaga keladigan ijtimoiy-psixologik muammolarni yechimini topish yo'llarini izlab topish dolzarb masaladir. Bu borada esa «Imkoniyati cheklangan bolalar bilan ishlovchi mutaxassislardagi kasbiy so'nishning psixologik asoslari» mavzusida ilmiy tadqiqot olib borilmoqda. Bizga ma'lumki, imkoniyati cheklangan bolalarni tarbiyalayotgan ota-onalar kuchli stressni boshdan kechirishi sababli nogiron bolalar va ota-ona munosabatlariga yondashuvlarni ilmiy tahlil qilish,

ekstensiv, intensiv va proyektiv usullar orqali oila aʼzolarining oʻzaro munosabatlarini aniqlash, ularga psixologik targʻibot-tashviqot, tibbiy, reabilitatsion choralarni joriy etish zarurati yuzaga kelmoqda. Imkoniyati cheklangan bolalar turlari:

- ruhiy rivojlanishi sustlashgan bolalar;
- harakat muvozanati buzilgan bolalar, oʻz-oʻziga xizmat qila oladigan debillik darajasidagi oligofren bolalar va oʻsmirlar;
- nutqida nuqsoni boʻlgan (muloqoti cheklanmaydigan darajadagi) bolalar;
- zaif koʻruvchi bolalar va oʻsmirlar;
- zaif eshituvchi va kech (5 yoshdan keyin) kar boʻlgan bolalar;
- koʻzi ojiz (brayil yozuvi va oʻqishni egallagan) bolalar va oʻsmirlar;
- zaif koʻruvchi koʻrish qobiliyati (04 darajagacha) boʻlgan bolalar;
- kar (muloqot darajasida nutqi boʻlgan, oʻqish va yozishni egallagan) bolalar va oʻsmirlar kiradi.

Bugungi kunda insoniyat oldida turgan muhim masalalardan biri bu autizm muammosidir. Bu bolalar ham imkoniyati cheklangan, yaʼni nutqiy muloqoti yoʻqligi hisobiga odamlar bilan munosabat oʻrnatishda qiynaladigan sindromli bolalardir.

D.A.Nurkeldiyeva tadqiqotlarida rivojlanishida nuqsoni boʻlgan bolalar diagnostikasi va ulardagi nutq kamchiliklari, logopedik tekshiruvning oʻziga xosligi oʻrganilgan. Uning izlanishlarida, bolalar autizmidagi aqliy va nutqiy rivojlanish kamchiliklari alohida koʻrsatib oʻtilgan. Baʼzan bu bolaning xarakteri koʻrinishi boʻlsa, boshqa hollarda uning koʻrish yoki eshitish qobiliyatining yetarlicha boʻlmasligi, aqliy rivojlanishdan orqada qolish, nutq rivojlanishi (eng avvalo, uning kommunikativ, yaʼni muloqot qilish funksiyasi) orqada qolishi, nevrotik buzilishlar yoki ogʻir gospitalizm (bolaning ilk yoshlarida ijtimoiy jihatdan izolyasiya qilinishi natijasida yuzaga kelgan aloqa qilishning surunkali taqchilligi) oqibatida kelib chiqadi.

L.Sh.Nurmuxamedovanning ilmiy tadqiqotlarida oilada nogiron farzandni tarbiyalashning pedagogik xususiyatlari oʻrganilgan. Tadqiqot obyekti sifatida nogiron farzandi bor debil darajadagi aqli zaif farzandli oilalar tanlab olingan. Oilada nogiron farzandni tarbiyalashning pedagogik tamoyillarini ilmiy asoslash, ota ona va nogiron bolani munosabarlarini korreksiyalash muhimligi taʼkidlangan.

Tadqiqotlar shuni koʻrsatadiki, inkluziv taʼlim muhitida imkoniyati cheklangan bolalar oʻz qobiliyatlarini yaxshiroq rivojlantiradilar. Masalan, 2018-yilda oʻtkazilgan tadqiqotda, inkluziv sinflarda oʻqiyotgan bolalarning ijtimoiy koʻnikmalari va oʻz-oʻzini anglash darajasi ancha yuqori ekanligi aniqlangan.

Psixologiya sohasidagi tadqiqotlar, imkoniyati cheklangan bolalarning rivojlanishi, o'zini anglash va ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Masalan, Vygotskiyning "yaqin rivojlanish zonasini" tushunishi, bolalarga o'z qobiliyatlarini rivojlantirishda yordam berish uchun muhim ahamiyatga ega.

Maxsus ta'lim metodlari, masalan, ABA (Applied Behavior Analysis), TEACCH (Treatment and Education of Autistic and Communication Handicapped Children) va boshqa metodologiyalar, imkoniyati cheklangan bolalar bilan ishlashda qo'llaniladi. Bu metodlar bolalarning o'ziga xos ehtiyojlarini hisobga olib, ta'lim jarayonini samarali tashkil etishga yordam beradi. Ijtimoiy integratsiya va inkluziv ta'lim nazariyalari, imkoniyati cheklangan bolalarni jamiyatga integratsiya qilish va ularni boshqa bolalar bilan birga o'qitishning ahamiyatini ta'kidlaydi. Bu jarayon, bolalarning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishga va jamiyatda o'z o'rnini topishga yordam beradi.

Assistiv texnologiyalarni qo'llash bo'yicha tadqiqotlar, imkoniyati cheklangan bolalarning ta'lim jarayonini qanday yaxshilashini ko'rsatadi. Masalan, 2020-yilda o'tkazilgan tadqiqotda, assistiv texnologiyalar yordamida bolalarning o'qish va yozish ko'nikmalari sezilarli darajada yaxshilanganligi aniqlangan.

Rivojlanish psixologiyasi sohasida olib borilgan tadqiqotlar, imkoniyati cheklangan bolalar o'z qobiliyatlarini qanday rivojlantirishlari va o'z-o'zini anglash darajalarini qanday oshirishlari haqida muhim ma'lumotlar beradi. Bu tadqiqotlar, bolalarning o'z qobiliyatlarini to'liq amalga oshirishlariga yordam berish uchun zarurdir.

Ushbu tadqiqotlar, imkoniyati cheklangan bolalar bilan ishlashda samarali yondashuvlar va strategiyalarni ishlab chiqishga yordam beradi. Har bir tadqiqot o'ziga xos natijalarga ega bo'lib, bu sohada yanada chuqurroq o'rganish va amaliyotlarni takomillashtirishga xizmat qiladi. Imkoniyati cheklangan bolalar bilan ishlash bo'yicha ko'plab tadqiqotlar o'tkazilgan. Ushbu tadqiqotlar, ta'lim metodlarining samaradorligini, bolalarning rivojlanishini va ularning ijtimoiy integratsiyasini o'rganadi. Natijalar, ta'lim jarayonini yaxshilash va bolalarning ehtiyojlarini qondirish uchun yangi yondashuvlarni ishlab chiqishga yordam beradi. Zamonaviy texnologiyalar, masalan, assistiv texnologiyalar, imkoniyati cheklangan bolalar bilan ishlashda muhim rol o'ynaydi. Bu texnologiyalar, bolalarga o'z qobiliyatlarini rivojlantirishda yordam berish va ta'lim jarayonini yanada samarali qilish uchun qo'llaniladi.

Imkoniyati cheklangan bolalar bilan ishlash, ularning ehtiyojlarini, qobiliyatlarini va rivojlanish jarayonlarini chuqur o'rganish orqali yanada samarali va inkluziv ta'lim muhitini yaratishga yordam beradi. Bu jarayon, bolalarning o'z imkoniyatlarini to'liq amalga oshirishlariga yordam berish uchun zarurdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasining “Imkoniyati cheklangan shaxslar uchun ixtisoslashtirilgan kasb-hunar kollejlari faoliyati to‘g‘risida” 2007-yil 17-maydagi PQ-100-son Qarori.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017- yil 1-dekabrdagi PF-5270 son «Nogironligi bo‘lgan shaxslarni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi Farmoni. - <https://lex.uz/docs/3436192>
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 1-3-oktabrdagi PQ-4860 son «Alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta‘lim- tarbiya berish tizimini takomillashtirish to‘g‘risida»gi Qonuni.
4. Екатерина Михальч. Инклюзивное образование. 2021
5. R.Shomaxmudova. Inklyuziv ta'lim nazariyasi va amaliyoti asoslari. Toshkent-2007-y.

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI IQTISODIYOTI RIVOJLANTIRISH ASOSLARI

Kamoljonova Vasilaxon Jahongir qizi

SAMBHRAM UNIVERSITY

Bachelor of Business Administration Faculty

BBA. 101-group

Ilmiy rahbar: Ijtimoiy-gumanitar fanlar

Kafedraasi katta o‘qituvchisi, Hoshimov To‘lqin.

Annotatsiya. Mazkur maqolamda O‘zbekiston Respublikasi iqtisodiyoti rivojlantirishning asoslari ko‘p jihatdan milliy resurslar, innovatsiyalar, tashqi savdo aloqalari va ijtimoiy barqarorlikni ta‘minlashga qaratilgan siyosatga asoslanganligini yoritib berilgan. Ushbu siyosatning asosiy jihatlari esa: Iqtisodiy islohotlar va liberalizatsiya, Tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash, Sanoatni diversifikatsiya qilish, Qishloq xo‘jaligini modernizatsiya qilish, Tashqi savdo va integratsiya, Infratuzilma rivoji, haqida ham so‘z boradi. Bu asoslarni esa O‘zbekistonning iqtisodiy mustahkamligini oshirish, aholi turmush darajasini yaxshilash va milliy iqtisodiyotni modernizatsiya qilish uchun zarurligini ham keltirib o‘tganman.